

УДК 34 : 316.624

В.О. Маркова, здобувач кафедри теорії та історії
держави та права, факультету з підготовки
слідчих ЛьвДУВС, магістр права,
магістр з економіки і підприємництва

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ МАРГІНАЛІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ НА ПРАВА ДІТЕЙ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВИМІРУ

Стаття присвячена аналізу негативного впливу маргінального середовища на права дітей та проблемі виникнення яскраво виражених антисуспільних установок кримінального характеру у представників підростаючого покоління, що легко потрапляють під вплив представників кримінальної субкультури з притаманним для них маргінальним способом життя.

Ключові слова: маргінали, групи, наркоманія, алкогользм.

Статья посвящена анализу негативного влияния маргинальной среды на права детей и проблеме возникновения ярко выраженных антиобщественных установок криминального характера у представителей подростающего поколения, которые легко подвергаются влиянию представителей криминальной субкультуры с присущим для них маргинальным образом жизни.

Ключевые слова: маргиналы, группы, наркомания, алкоголизм.

The article is sanctified to the analysis of negative influence of marginal environment on rights for children and by the problem of origin of the brightly expressed antipublic options of criminal character for the representatives of rising generation, that easily are under influence representatives of criminal subculture with the inherent for them marginal way of life.

Key words: marginal, groups, drug addiction, alcoholism.

Актуальність теми. В умовах сучасності, ускладнення оперативної обстановки зумовлено проблемою масового безробіття серед працездатної групи населення, надзвичайно високим рівнем алкоголізації та широким розповсюдженням проблеми соціально-небезпечного захворювання на наркоманію, серед різних вікових груп населення – особливо молоді. Процес маргіналізації окремих груп населення, породжує проблему втрати людської особистості здатної до самостійного мислення, що зумовлено примітизованим наслідуванням поведінки представників злочинного світу з антисуспільними установками та підкріплюється наявністю загостреної для нашого суспільства проблемою - алкогольної та наркотичної залежності представників різного вікового цензу, яку практично неможливо подолати судячи про характер її поширення.

Особливо актуальним, видається дослідження впливу феномену маргінальності на права підростаючого покоління, що підпадають під негативний вплив антисоціальних елементів, потрапляючи в маргінальні групи діяльність, яких носить виключно суспільно-небезпечний характер.

Стан дослідження даної проблеми. Феномен маргінальності був предметом дослідження у працях А.В Клочкової, В.Г. Писарєва, Є.В Садкова та ін., зокрема сучасні підходи до визначення проблеми маргінальності були сформовані у працях А.О. Йосипів, В.Г. Писарєва.

Метою статті є необідність ретельного дослідження проблеми негативного впливу маргінального середовища на права та моральний розвиток дитини.

Виклад основного матеріалу. Маргінальне середовище є складовою соціальної

бази злочинності, забезпечуючи процес її самовідтворювання. Причому маргінали поповнюють злочинні ряди як за власною ініціативою, так і в результаті їх зачленення до злочинної діяльності, у тому числі й організованої. Процес зачленення значно полегшує те, що “морально-психологічна деморалізація маргіналів, яка часто поєднується з підвищеною агресивністю, робить із них надзвичайно піддатливий матеріал для сил, які займаються рекрутуванням виконавців злочинних дій [1, с. 42]”.

При віднесенні тієї або іншої особи до маргіналів, як правило, виділяється одна ознака: граничність відхилення окремих членів або верств суспільства від моральних підвалин суспільства, певних правил поведінки [2, с.49]. Невідворотний процес криміналізації суспільної свідомості супроводжується широким розповсюдженням серед законослухняних громадян антисуспільних поглядів, уявлень і настанов, які допускають, виправдовують, заохочують чи відкрито провокують порушення кримінально-правових заборон [3, с. 18].

Дійсно, маргінальний особі притаманні певні характеристики, що суттєво підвищують ризик скоення злочину (наприклад, ослаблення або розрив соціально корисних зв'язків, невизначеність, відсутність роботи тощо). Проте, набір подібних рис у кожній особи індивідуальний, у зв'язку з чим постає питання про різний ступінь криміногенності маргінальності. Для її вимірювання було запропоновано “шкулу криміногенності”, на якій маргінали розміщаються від нуля до 100%, як і звичайні законослухняні громадяни, з тією лише різницею, що їх ступінь криміногенності зсунутий по шкалі у крайнє праве положення [4, с. 54]. Маргінальні прошарки населення виступають соціальним підґрунтям злочинності, забезпечуючи її відтворення. Зниження рівня маргіналізації населення сприятливо відобразиться на криміногенній обстановці в державі [5, с. 11]. Кримінально-правова і кримінологічна політика держави практично не має спеціальної спрямованості на такий вид злочинності, як маргінальна, в зв'язку з цим з метою підвищення ефективності протидії злочинності необхідна розробка науково-обґрунтованих пропозицій в цьому напрямку [6, с.34].

На сьогодні спостерігається тенденція до збільшення масштабів криміналізації основних сфер життєдіяльності населення. Недосконалість системи реінтеграції бездомних осіб і безпритульних дітей, соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, невирішенні питання щодо примусового лікування осіб, хворих на алкоголізм, спричиняють збільшення кількості злочинів, учинених повторно, у громадських місцях, у тому числі в стані алкогольного сп’яніння [7]. Так, наприклад за даними Міністерства праці та соціальної політики за результатами діяльності Центрів обліку бездомних громадян, які працюють в 14 містах України, встановлено, що офіційно зареєстрованих бездомних в Україні є приблизно 6 000. В той же час окремі представники офіційних організацій, що займаються питанням безпритульності, говорять про існування двох мільйонів безпритульних, які не “прив’язані” до жодної державної структури [8].

Зокрема, дослідниця О.П. Демушкіна вважає, що на пострадянських теренах основними причинами бездомності є: недостатня кількість дешевого житла в країні; безробіття, низький дохід сімей і окремих громадян; соціальне здоров’я суспільства, девіація окремих громадян; слабкі можливості реалізації соціальних програм, націлених на здійснення матеріальної та іншої допомоги малозабезпеченим сім’ям, групам ризику тощо [9, с. 171]. Так, В.Тернер вважає, що нові соціальні структури й відносини можуть виникнути тільки на межі, на периферії старих структур, їхнє становлення відбувається на зламі в революції, на переході через хаотичний стан, коли міняються цінності й

норми, перевертаються ієархії й формуються нові ціннісні системи [10].

Є.В. Садков, проаналізувавши загальне поняття маргінальності, дійшов висновку про її багаторівневість: 1) маргінальність – властивість суспільства „перехідного періоду”; 2) маргінальний статус – джерело невротичних симптомів, тяжких депресій та непродуманих дій груп, що виступають об’єктом соціального контролю інститутів соціальної підтримки; 3) маргінали, у яких поступово виробляється особлива система цінностей; 4) передкримінальні групи маргіналів; 5) особи з усталеною кримінальною спрямованістю [11, с. 46-47].

Слід відзначити, що негативні тенденції маргінального способу життя призводять до втрати соціальних зв’язків та являються ключовим чинником позбавлення батьківських прав і виникнення актуальної для нашого суспільства проблеми соціального сирітства. Згідно ст.164 СК України [12] до підстав позбавлення батьківських прав мати чи батька дитини, слід віднести, хронічний алкоголь з батьків і захворювання їх на наркоманію; експлуатацію дитини, примушування її до жебракування та бродяжництва; жорстоке поводження з дитиною.

Поширене у периферійному маргінальному середовищі пияцтво також є чинником, що значно підвищує віктильність цієї категорії осіб. За даними В.В. Лунеєва, 43% вбивств, скончаних у стані алкогольного сп'яніння, вчиняється при сумісному з потерпілим вживанні спиртних напоїв, а 21% – у ході бійки, що виникає ситуативно поміж особами, які разом вживають спиртне [13, с. 427]. За даними С.Л. Шаренко, 32% вагітних жінок терплять побої. Від домашнього насильства в світі страждають більше жінок, чим від пограбувань, згвалтувань і автомобільних катастроф разом з узятих. Діти, що ростуть в сім’ї, стають якщо не такими ж жертвами, то свідками регулярного биття. А у дитини, що виховувалася в атмосфері насильства, більше шансів стати злочинцем, стверджують психологи [14]. За даними офіційної статистики Міжнародної Незалежної Асоціації Тверезості, Українського інформативного центру по проблемах алкоголю і наркотиків, число людей з хронічним алкогользом і алкогольними психозами на Україні складає 739 тис. людей, майже мільйон алкоголіків. Особливо неприваблива ситуація із захворюваністю хронічним алкогользом склалася серед жінок і підлітків. Виявляється, що тільки 10 % чоловіків і 21 % жінок старше 18 років ведуть тверезий спосіб життя. Зловживання населенням алкоголем робить несприятливий вплив не тільки на здоров’я, а й на криміногенну ситуацію [15].

Дослідження причин правопорушень і злочинів, вчинених неповнолітніми, свідчать, що в 90-97% випадках механізм протиправної поведінки був запущений недоліками сімейного виховання, при чому неповнолітні приходять до протиправної поведінки під безпосереднім впливом або за участю батьків [16]. Сімейні конфлікти є однією з причин делінквентності дітей. Сімейне насильство, жорстоке поводження та каральні виховні стратегії батьків істотно збільшують ймовірність розвитку асоціальності, зокрема делінквентності у дитини [17].

Відхилення свідомості і поведінки особи від норм залежать від цілого ряду причин, серед яких велике значення має вплив негативних чинників на формування свідомості дітей. Так, на позначення цього явища запропоновано поняття «девіантність». Поняття «девіантність» (від англ. – deviation, deviance) дослівно означає «відхилення», а в правових науках – форми поведінки людей, відмінні від загальноприйнятих в конкретному суспільстві стандартів і норм, як офіційно закріплених в законах, інших підзаконних актах, так і незакріплених – звичаї, правила неформальних груп, окремих

верств населення тощо [18]. Девіантний потенціал молоді в українському суспільстві в цілому досить великий, що зумовлено також особливостями соціальної структури молоді як соціальної спільноти. Молодь сама є маргінальною групою, тому що характеризується нестабільністю та перехідністю соціального статусу [19, с. 4]

Велика кількість природних (зростання смертності внаслідок погіршення екологічної ситуації, поширення невиліковних хвороб, погіршення якості життя тощо), соціальних (збільшення кількості розлучень, поширення алкоголізму та наркоманії та ін.) і культурних (знецінення сім'ї, взаємне відчуження школи, сім'ї та громадськості і т.д.) чинників зумовлюють поширення явища соціального сирітства [19]. Останнім часом катастрофічно зростає кількість безпритульних дітей, і неможливість направлення їх до приймальників-розподільників серйозно ускладнює роботу міліції щодо профілактичної діяльності. Проблема ще загострюється й тим, що діючих дитячих притулків не вистачає, а робота в існуючих ведеться не на належному рівні [20].

Характерними ознаками безпритульності є: повне припинення будь-яких стосунків із сім'єю; мешкання в місцях, не призначених для проживання людей (на горищах, у підвалах, покинутих будівлях, на вокзалах тощо); морально-етична деградація, порушення у сфері правової свідомості та правослухняної поведінки; здобуття засобів для існування соціально-осуджуваними способами; підкорення кастовим кримінальним законам, що пропонують безпритульним «авторитети» [21, с. 10]. Більше половини всіх злочинів вчиняються особами, що не мають постійного джерела доходу [22].

Саме процес криміналізація на поведінковому рівні, наголошує дослідник В.В. Кривошеєв, проявляється у пришвидшенні підготовці резерву злочинного світу, що пов'язано із значним втягненням у кримінальну діяльність молоді, підлітків, руйнуванням позитивних соціалізуючих можливостей суспільства [24, с.92]. Серед найбільш стійких тенденцій злочинності неповнолітніх, які визначають її основні особливості на сьогоднішній день, вчені виділяють ріст групової злочинності неповнолітніх. Саме в підлітковому віці дітей хвилює проблема самоствердження, яка реалізується в процесі взаємодії з іншими підлітками. Почуття соціальної незахищеності, меншовартості сприяє їх солідаризації, об'єднанню. Неформальні молодіжні групи з часом стають все більш стабільними, а бажання молодих людей підвищити свій авторитет серед ровесників, прагнення до матеріальної незалежності, заздірство до тих, хто ні в чому не відчуває обмежень, штовхає їх на здійснення злочинних дій [23].

Слід відзначити, що діяльність окремих громадських організацій та рухів спрямована на надання допомоги маргінальним групам населення. Як зазначає М.О. Черниш, “діяльність громадських організацій і рухів добродійних громадян України спрямована не тільки на матеріальну підтримку злиденних, реальну допомогу зневоленим співгомадянам, але й має на меті відновити їхнє здоров’я, громадянський статус, навчити доступним професіям і працевлаштувати, підвищити загальноосвітній рівень... майже за всіма категоріями маргінальних груп сформовані громадські ініціативи, що діють під патронатом державних служб або самостійно, на основі благодійних приватних фондів [25, с. 227-228]”. Постановою уряду № 162 від 13 березня “Про затвердження Основних напрямків попередження бездомності до 2017 року”, передбачається створення Єдиного реєстру бездомних осіб і вдосконалення відповідної статистичної звітності. Згідно з документом, одна з головних проблем, яку потрібно вирішити для уникнення бездомності, - це забезпечення розвитку мережі установ для бездомних. Вказується на необхідність підвищення якості надання

соціальних послуг бездомним особам і збільшення на 25% кількості центрів комплексного обслуговування таких людей.

Оскільки злочинність є соціальним явищем, що адаптується до змін, які відбуваються у соціумі, то і система заходів стосовно запобігання злочинності повинна бути адекватною сучасним умовам життя. У зв'язку з цим перспективним напрямом видається розробка питання запобігання злочинності в рамках концепції маргіналності у кримінології. Насамперед це зумовлено тим, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема маргіналізації населення є однією з найактуальніших, такою, що вимагає невідкладного розв'язання [5 , с.11].

Висновки. Слід відзначити, що недосконалість системи реінтеграції бездомних осіб і безпритульних дітей, соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, невирішенні питання щодо примусового лікування осіб, хворих на алкоголізм, спричиняють збільшення кількості злочинів, учинених повторно, у громадських місцях, у тому числі в стані алкогольного сп'яніння. Поширення дитячої бездоглядності, зокрема послаблення функцій сім'ї, призводить до збільшення кількості правопорушень, учинених неповнолітніми та за їх участю, випадків утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

У зв'язку з вищеперечисленним необхідно вжити невідкладних заходів, спрямованих на підвищення рівня моральності в суспільстві, правової культури громадян, утвердження здорового способу життя; впровадження просвітницької діяльності, спрямованої на формування негативного ставлення до протиправних діянь; проведення профілактичної роботи з неблагополучними сім'ями, а також розроблення механізму екстремного реагування на факти бездоглядності дітей з метою недопущення їх втягнення у злочинну діяльність; формування системи реінтеграції бездомних осіб і безпритульних дітей; покращення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених і соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, профілактики вчинення ними правопорушень, підвищення рівня соціально-виховної роботи, стимулювання правослухняної поведінки; удосконалення інформаційного забезпечення профілактики правопорушень та особистого захисту громадян від протиправних посягань за допомогою засобів масової інформації [7].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волосевич В.М. Маргінальна правосвідомість і злочинність // В.М. Волосевич, А.Ф. Крижанівський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 1. – С. 40-42.
2. Веденникова О.Н. Административная юстиция (опыт зарубежных стран) // Судебная реформа: итоги, приоритеты, перспективы. Материалы конференции. Серия «Научные доклады». – М., 1997. – № 47.
3. Ключкова А.В., Пристанская О.В. Информационные предпосылки криминализации общественного сознания // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 1999. – № 2. – С. 17-42.
4. Черныш А.М. Маргиналы и маргинальная преступность / Черныш А.М., Черныш М.А. – Вид-во Української академії наук "ВІР", 2004. –348 с.
5. Писарєв В.Г. Маргінальна поведінка особи: теоретико-правовий аспект: Автореф: дис.. канд. юр. наук : спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень // Львів - 2010, –19 с.
6. Йосипів А.О. Види маргінальних груп // Митна справа № 3 (81) 2012, частина 2, Книга 2.
7. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-p>

8. О. Суліма Куди йти бездомному ? [Електронний ресурс]-Режим доступу: //http://www.mlsp.gov.ua/control /uk/publish/article
9. Демушкина О.П. Социальная работа. Курсовые рефераты. – Ростов н/Д: «Феникс», 2004. – 352 с.
10. Дубинин Н.К., Карпец И.И. Курдячев В.Н. Генетика. Поведение, ответственность: о природе антиобщественных проступков и путях их предупреждения. – М.: Политиздат. – 1982. – 304 с.
11. Садков Е.В. Маргинальность и преступность // Социс. – 2000. – № 4. – С. 43-47.
12. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України (ВВ Р), 2002, N 21-22, ст.135)
13. Лунеев В.В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / Лунеев В.В. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 912 с.
- 14.Шаренко С. Л.. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шаренко Світлана Леонідівна. — Х., 1999. — 175 с.
- 15.Пакин Ю. Наркомания и алкоголизм: проблемы и новые возможности лечения / Юрий Пакин. – К.: Инсат, 2000. – 46 с.
- 16.Беседин А. А. Неблагоприятные семейные стереотипы как фактор формирования девиантного поведения подростка / А. А. Беседин // Вестник международного славянского университета. Серия „Социология”. – Т 4. – 2001. – № 4. – С. 21 – 28.
17. Корнилова Т.В., Смирнов С.Д., Григоренко Е.Л. Факторы социального и психологического неблагополучия подростков в показателях методик стандартизированного интервью и листов наблюдения [Електронний ресурс] - Режим доступу: www. hr-portal.ru
18. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : [навч.-метод. посіб.] / Оржеховська В. М. — К. : ВіАН, 1996. — 352 с.
19. Лазаренко В.І. НаркоСитуація в Україні та девіантна поведінка молоді // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук // Харків – 2003, -23 с.
- 20.Павлик Н.П. (2005) Соціальне сирітство очами дитини. Проблеми соціалізації особистості у теорії та практиці сучасної науки: Матеріали конференції / Н.П.Павлик; за заг. ред. доц. С. М. Коляденко. – С. 77-80.
21. Лазаренко О. Поміщення дітей до приймальника розподільника: вимушена необхідність чи порушення права на свободу? [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://jurlugansk.ucoz.org/publ/14-1-0-152
- 22.Основы профилактики безнадзорности и беспризорности несовершеннолетних : учебное пособие [для вузов] // под ред. Ф. А. Мустаевой. – М. : Академический проект, 2003. – 208 с.
- 23.Андреева О.Б. Діяльність ОВС по профілактиці правопорушень в сучасних умовах: Автореф: дис.. канд. юр. наук: 12.00.07 / Ун-т внутр. справ, Х., - 1999. – 17 с.
- 24.Кривошеев В. Б. Особенности аномии в современном российском обществе / В. В. Кривошеев / Социологические исследования. – 2004. – № 3. – С. 92–95
25. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб.: «Интер», 2000. – 624с
26. Черниш М.О. Практичні проблеми ресоціалізації кримінальних маргіналів // М.О. Черниш // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – № 1. - С. 226-228.
- 27.Про затвердження Основних напрямків попередження бездомності до 2017 року : постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2013 р. № 162 // [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show